

מעמד האדם ע"פ ההלכה

ראשי פרקים

1. מבוא - יחסו של בורא עולם אל האדם טרם מציאות עם ישראל
2. בני נח במציאות של היות עם ישראל
3. עובדי עבודה זרה (אלו שאינם מקיימים שבע מצוות בני נח)
4. יחס ישראל לאלו שלא באו בכלל ישראל (ויצאו מכלל עע"ז)
 - א. גר תושב
 - ב. עבד כנעני
 - ג. גר צדק
5. דברי הנביאים על העמים בזמן הגאולה (לעתיד לבא)
6. סיכום

1. מבוא - יחסו של בורא עולם אל האדם טרם מציאות עם ישראל

כאשר באים לברר את מעמדו של האדם ע"פ ההלכה, ראשית יש לבדוק האם בכלל קיימות דרישות של בורא עולם מהאדם לפני בחירת עם ישראל ומתן תורה. בספר בראשית מתוארות מספר התייחסויות של הבורא לאדם, בהם הוא מצווה את האדם, מזהיר אותו, או מענישו על מעשיו.

אזהרות ציוויים:

תחילה נסקור את הציוויים והאזהרות שניתנו לאדם (בראשית ב, טז-יז):

וַיִּצַו ה' אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לֵאמֹר מִכָּל עֵץ הַגֵּן אָכַל תֹּאכַל:

וּמֵעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ כִּי בְיוֹם אֲכָלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת.

ובהמשך הספר (בראשית ט, ד-ו):

אֲךָ בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דָּמוֹ לֹא תֹאכְלוּ:

וְאֲךָ אֶת דַּמְכֶם לְנִפְשׁוֹתֵיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל חַיָּה אֲדַרְשְׁנֶנּוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ

אֶת נַפְשׁ הָאָדָם:

שֹׁפֵךְ דַּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפֹּךְ כִּי בְצַלֵּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם.

עונשים:

כמו כן אנו רואים בספר בראשית גם כיצד הקב"ה מעניש את בני האדם, כרבים (בראשית ו, יב-

יג):

וַיִּרְא אֱלֹהִים אֶת הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי הִשְׁחִית כָּל בֶּשֶׂר אֶת דְּרָכֹוֹ עַל הָאָרֶץ:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לְנֹחַ קַח לְךָ בֶּשֶׂר בָּא לְפָנַי כִּי מָלְאָה הָאָרֶץ חָמָס מִפְּנֵיהֶם וְהִנְנִי מִשְׁחִיתָם

אֶת הָאָרֶץ.

וכיחיד (בראשית כ, ג):

וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל אַבְימֶלֶךְ בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הֲנִיךְ מֵת עַל הָאִשָּׁה אֲשֶׁר לָקַחְתָּ וְהוּא
בְּעֵלְתָּ בְּעַל¹.

הציוויים שצוו בני נח מופנים לכל בני האדם בלא אבחנה של ייחוס, שהרי נח ובניו הם אלו שקיימו את העולם מחדש לאחר שכל שאר בני האדם מתו במבול (שהגיע עקב פעולותיהם של בני האדם שהיו הפוכות מרצון הבורא), ולפיכך כל בני האדם מיוחסים אליהם. נראה שפנייתו של בורא עולם לאדם, וכן ציפיותיו ממנו נובעות מהדבר הגדול שנאמר על האדם: **זֶה סֵפֶר תּוֹלְדֹת אָדָם בְּיוֹם בְּרָא אֱלֹהִים אָדָם בְּדַמּוֹת אֱלֹהִים עָשָׂה אֹתוֹ**: (בראשית ה, א)

אמר על כך ר' עקיבא במשנה (אבות ג, יד):
הוא (ר"ע) היה אומר **חביב אדם שנברא בצלם** חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט) 'בצלם אלהים עשה את האדם'.

2. בני נח במציאות של היות עם ישראל

תחילה עסקנו במעמדתם וחובתם של בני נח לפני קבלת התורה ע"פ ספר בראשית, אך לצורך עיקר הדיון נראה את מעמדם של בני נח מתוך ההלכה שמדברת על מעמדם של בני נח לאחר מתן תורה, במציאות בו קיים עם ישראל. ע"פ ההלכה, חייבים **כל באי עולם** לשמור שבע מצוות בני נח, ומי שלא שומר מצוות אלו מחוייב מיתה, ובהגדרה מדוייקת יותר - אין זכות לחייו מצד הדין. כך פוסק הרמב"ם² (הלכות מלכים ה, י):
וכן צווה משה רבינו מפי הגבורה לכופ את כל באי עולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח, וכל מי שלא יקבל יהרג.

אם כך (שאין זכות קיום למי שלא מקיים שבע מצוות), צריך לראות מהן המצוות הללו, ומתוך כך להבין מדוע עונשם חמור כל כך!
הרמב"ם מסביר מהן המצוות שנצטוו בני נח (הלכות מלכים ט, א):
על ששה דברים נצטווה אדם הראשון: על ע"ז, ועל ברכת השם, ועל שפיכות דמים, ועל גילוי עריות, ועל הגזל, ועל הדינים, אע"פ שכולן הן קבלה בידינו ממה רבינו, **והדעת נוטה להן**, מכלל דברי תורה יראה שעל אלו נצטוו, הוסיף לנח אבר מן החי שנאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו, נמצאו שבע מצוות.

לגבי עבודה זרה – פשוט וברור מהמקראות, שאדם שפונה לכוחות אחרים זולתי ה', מייחס להם אלוהות ונכנע לפניהם, אין זכות לחייו.
כאן המקום להדגיש שהגוי לא מצווה להאמין בבורא, אלא הוא רק נדרש שלא לעבוד עבודה זרה! שש המצוות האחרות, הינן עניינים מוסריים בסיסיים הדרושים לכך שחברה תוכל להתקיים בצורה נורמלית. הגוי מצווה לסור מרע בלבד (כמו שאינו חייב באמונה בה'), כך אינו מחוייב

¹ ישנן עוד דוגמאות, אך מטרתי כאן להביא מעט דוגמאות לציוויים/אזהרות/עונשים שנכתבו.
² כל ההלכות להלן יצוטטו מהרמב"ם, כיון שפסק בכל התחומים הללו, והביא את כל הדברים בצורה נוחה להבנת הדברים. במקרה שדבריו הינם פירוש ולא פסיקת הגמרא אעיר על כך.

במצוות של עשייה חיובית אלא של הסרת המכשולות! ומי שלא מקבל עליו דברים אלו – אין זכות לקיומו.

שאלה נוספת הדרושה ברור היא - עד כמה מחמירים עם הגויים על שמירת מצוות אלו ? פסק הרמב"ם (הלכות מלכים ט, יד) :

ובן נח שעבר על אחת משבע מצוות אלו יהרג בסייף, ... ובן נח נהרג בעד אחד ובדיין אחד בלא התראה ועל פי קרובין.

ואם שגג (שם י, א) :

בן נח ששגג באחת ממצותיו פטור מכלום, חוץ מרוצח בשגגה שאם הרגו גואל הדם אינו נהרג עליו, ואין לו עיר מקלט, אבל בתי דיניהן אין ממיתין אותו. במה דברים אמורים? בשגג באחת ממצוות ועבר בלא כוונה, כגון שבעל אשת חבירו ודמה שהיא אשתו או פנויה, אבל אם ידע שהוא אשת חבירו ולא ידע שהיא אסורה עליו, אלא עלה על לבו שדבר זה מותר לו, וכן אם הרג והוא לא ידע שאסור להרוג, הרי זה קרוב למזיד ונהרג, ולא תחשב זו להם שגגה מפני שהיה לו ללמוד ולא למד.

כיון שבני נח נתחייבו במעט מאוד מצוות, החמירו איתם מאוד כשהם עוברים על אחד הדינים ובשונה מישראל שחטא באחת העברות הללו (מלבד ע"ז), שאינו נהרג, - בן נח נהרג על כל אחת מהמצוות הללו אפילו בעד אחד ובלא התראה³!! מצד שני אם שגג לגמרי, כלומר, עבר בלא כוונה ולא שנעלם ממנו האיסור, יהיה פטור מכלום.

עד כה ראינו את ההסתכלות היבשה של ההלכה על מעמד הגויים. על מנת לברר את הדברים בצורה מעמיקה ומבהירה יותר, יש צורך להבין האם שאיפת ההלכה היא, שהגויים יישארו במצב זה של קיום שבע מצוות בני נח ויתמידו בו, או שמא מכיוון שהתורה היא הדבר השלם והנכון עבור עם ישראל, ראוי ונכון גם שכל באי עולם יקיימו את מצוותיה ולא יסתפקו בשבע מצוות בני נח בלבד⁴.

הרמב"ם פוסק בעניין זה כך (הלכות מלכים י, ט) :

גוי⁵ שעסק בתורה חייב מיתה, לא יעסוק אלא בשבע מצוות שלהן בלבד, וכן גוי ששבת אפילו ביום מימות החול, אם עשאהו לעצמו כמו שבת חייב מיתה.

הלכה זו מלמדת לכאורה שראוי שהגויים ישמרו שבע מצוות בלבד, ואף יותר מזה - אם ישמרו הגויים יותר מכך, הם יתחייבו מיתה! אך בהמשך ההלכה מבאר הרמב"ם שכוונת העניין אחרת (שם, שם) :

...כללו של דבר! אין מניחין אותן לחדש דת ולעשות מצוות לעצמן מדעתן, אלא או יהיה גר צדק ויקבל כל המצוות, או יעמוד בתורתו ולא יוסיף ולא יגרע, ואם עסק בתורה, או

³ בדיני ישראל לעומת זאת, לא קיימת מציאות שאדם יענש בעד אחד ובלא התראה, ובודאי בדברים שנהרג עליהם.

⁴ בשאלה זו נעסוק גם להלן בעניין מעמדו של גר הצדק.

⁵ בגרסאות שאינן מדויקות "עכו"ם", וכן בהמשך יצוטטו ההלכות כגרסאות מדויקות.

שבת⁶, או **חדש דבר**, מכין אותו ועונשין אותו, ומודיעין אותו שהוא חייב מיתה על זה אבל אינו נהרג.

כלומר, טעם הדבר הוא, שלא ימציא הגוי חובות חדשות וגדרים חדשים של חיובים על עצמו מעבר לשבע המצוות שנתנה לו התורה, ומתוך כך, בהלכה הבאה ניתן לראות, שמה שכתב הרמב"ם לעיל שאין הגוי רשאי לקיים את שאר מצוות התורה, זה כיון שמצוות אלו הן 'דתיות' ובהן יש חשש שהגוי עושה אותן כדי לחדש דת, אך במצוות אחרות שאינן כאלו, אין מניעה שהגוי יוסיף לקיים מצוות מעבר לחובותיו, אם אינו ממציא גדר \ סוג חדש של חובות (הלכות מלכים י, ז):
בן נח שרצה לעשות מצוה משאר מצוות התורה כדי לקבל שכר, אין מונעין אותו לעשותה כהלכתה...

נמצא שמחויבים כל באי עולם לקיים שבע מצוות בני נח, שעליהם מתבססת הזכות של האדם לחיים, **ואם ירצה הגוי לקיים יותר, רשאי בתנאי ש: "לא יחדש דת** או יעשה מצוות לעצמו מדעתו".

בפרקים הבאים נעסוק בשאלה עד איזו רמה כופים את באי עולם לקיים שבע מצוות, ובאילו עוד אפשרויות יכול הגוי להתקרב לישראל.

3. עובדי עבודה זרה (אלו שאינם מקיימים שבע מצוות בני נח)

ראינו עד כה שהתורה מתייחסת אף לשאינם יהודים, ואף מצווה עליהם לשמור מספר מצוות. אך עדיין יש צורך לברר מהן מעמדם של אלו שאינם מקיימים מצוות בסיסיות אלו. תחילה נבהיר, שכל מי שלא קיבל על עצמו לשמור שבע מצוות בני נח, נקרא בהלכה עובד עבודה זרה (להלן: עע"ז). בפרק העשירי בהלכות עבודה זרה, מבאר הרמב"ם את עקרונות היחס בין ישראל לעע"ז. הפרק בכללותו עוסק באיסור 'לא תחנם'⁷. איסור זה מתפרט לכמה ראשי דינים:

- א. "אין כורתין ברית לעובדי עבודה זרה כ די שנעשה עמהן שלום ונניח אותם לעבדם שנאמר לא תכרות להם ברית **אלא יחזרו מעבודתם או יהרגו**". (הלכות ע"ז י, א)
"אסור לכרות ברית עם עע"ז, מכיוון שמשמעות הברית היא שיש יחסי שלום המאפשרים לגויים להמשיך לעבוד ע"ז, אלא – "יחזרו מעבודתה או יהרגו" (שם).
- ב. האיסור הנ"ל מחייב את ה**כלל**. על ה**פרט** אמנם נאסר לרחם על עע"ז, ולכן אם רואה ישראל גוי שעלול למות – **אסור** לו להצילו, אבל יחד עם זאת אסור לו גם להורגו בצורה אקטיבית כמו שמצווים כלל הציבור (שם, שם וכן בהל' שבת ב, יב)⁸. משמעות האיסור מתבארת בהלכות הבאות.
- ג. חלק מהלאו של "לא תחנם" אוסר לתת לעע"ז מקום חניה בארץ. על כן אסור למכור להם בתים ושדות בארץ, ולהשכיר להם מותר בתנאי שלא יהיה זה בית ששימושו לדירה ('בית דירה') מפני שלבית דירה הוא מכניס ע"ז.

⁶ מצוות אלו מעידות יותר על דבר דתי, ולכן אם עסק בהם חוששים שעושה זאת כדי לחדש דת, לעומת זאת בהלכה הבאה מביא הרמב"ם דוגמאות שאינן מעידות על דבר דתי.

⁷ בספר המצוות לרמב"ם לא תעשה נ.

⁸ משום חשש לאיבה התירו במצבים מסוימים להציל או לילד אשה מעוברת, אך בודאי שבמצב תקין לא מצילים.

ד. בנוסף נאסר לספר בשבחם, לחבב דבריהם או לתת להם מתנת חנם וכיוצא בזה, "שנאמר ולא תחנם, לא יהיה להם חן בעיניך, מפני שגורם להדבק עמו וללמוד ממעשיו הרעים" (שם י, ד).

ה. למרות כל איסורים והרחקות אלו, ישנם דברים שעושים "מפני דרכי שלום": מפרנסים עניי גויים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום, ואין ממחין בידי עניי גויים בלקט שכחה ופאה מפני דרכי שלום, ושואלים בשלומם ואפילו ביום חגם מפני דרכי שלום, ואין כופלין להן שלום לעולם, ולא יכנס לביתו של עובד כוכבים ביום חגו לתת לו שלום, מצאו בשוק נותן לו שלום בשפה רפה ובכבוד ראש. (שם י, ה)

כל הדברים האמורים עד כה הם במצב שאין כח ביד ישראל לעקור ע"ז מן הארץ, שכן כשיש בידם, אסור להניח ע"ז בארץ וכך נפסק שם (שם, י, ו):⁹ אין כל הדברים האלו אמורים אלא בזמן שגלו ישראל לבין האומות או בזמן שיד הגוים תקיפה על ישראל אבל בזמן שיד ישראל תקיפה על אומות העולם אסור לנו להניח עובדי עבודה זרה בינינו, אפילו יושב ישיבת עראי או עובר ממקום למקום לסחורה לא יעבור בארצנו אלא עד שיקבל עליו שבע מצות שנצטוו בני נח שנאמר לא ישבו בארץ אפילו לפי שעה.

ו. ישנם דברים אחרים שאסרו חכמים, בכדי להרחיק את העם מן הגויים כדי שלא יבואו לאיסור חתנות; איסור יין נסך ופת גויים אסורים מחשש שהשתמשו בהם לפולחן ע"ז, אבל חכמים אסרו גם במקום שזה בודאי לא יין נסך והפת אינה פת מגועלת, וכל זה מחשש שיתערבו בגויים ויבואו להתחתן בס (ראה הלכות מאכלות אסורות יז, ט). הטעם לאיסור חתנות גלוי וברור, הרמב"ם מביאו בהלכות העוסקות באיסור זה (הלכות איסורי"ב יב, ז):

עוון זה אע"פ שאין בו מיתת ב"ד אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו שהבן מן הערוה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב אע"פ שהוא ממזר, והבן מן הגויה אינו בנו, שנאמר כי יסיר את בנך מאחרי, מסיר אותו מלהיות אחרי י"י. ודבר זה גורם להדבק בעכו"ם שהבדילנו הקב"ה מהם ולשוב מאחרי י"י ולמעול בו.

נמצא שיש התייחסות עקרונית בהלכה לחייהם של עע"ז, וכן התייחסות לדרך החיים שעלינו לנהל במציאות בה חיים עם גויים. העיקרון הראשון שלמדנו הוא שאין זכות חיים לעע"ז¹⁰, אך במציאות בה חיים עם גויים צריך מצד אחד לעשות מעשים מסוימים מפני דרכי שלום, ויחד עם זאת לשמור על ההרחקות מהגויים שהורו לנו חכמים בכדי שלא נלמד ממעשיהם או נגיע להתחתן איתם (שעל אף שעוון חיתון קל מעריות, הוא מביא לדברים חמורים יותר).

⁹ לכאורה הדברים סותרים למה שכתב הרמב"ם בהלכות מלכים (ח, י): "וכן צוה משה רבינו מפי הגבורה לכופ את כל באי עולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח, וכל מי שלא יקבל יהרג" (הובא לעיל). אך נראה שיציאה למלחמת דת נעשית רק בארץ, וכופים בפועל רק על מי שבא תחת ידינו.

¹⁰ יחד עם היחס למציאות בה הם נמצאים באותו הזמן, נדרש מהאדם לייחל ולהתפלל שישונו בתשובה. כך נפסק גם להלכה, שהרואה בתי ע"ז אומר מקום שנעקרה ממנו עכו"ם אם בארץ ישראל... בחוץ לארץ... ואומר בשתייהן כשם שעקרת ממקום זה כך תעקר מכל מקומות ותשיב לב עובדיהם לעבדך.

4. יחס ישראל לאלו שלא באו לכלל ישראל (ויצאו מכלל ע"ז)

מעמד ע"ז בנוי על יחס לכאלו שכלל אינם שומרים על מה שהם חייבים. בכלל אלו ששומרים את הדברים שהם חייבים בהם ישנם כמה סוגים: גר תושב, עבד כנעני וגר צדק. נדון לפרטים בכל אחד מהסוגים:

א. גר תושב

הגדרתו: גוי שחפץ לגור בארץ¹¹, ומקבל עליו מתוקף התורה בפני בית דין של שלושה לקיים שבע מצוות בני נח¹², שעיקרן הוא שלא לעבוד עבודה זרה¹³. כך מביא זאת הרמב"ם (הלכות איסורי יד, ז):

אי זה הוא גר תושב? זה גוי שקיבל עליו שלא יעבוד ע"ז עם שאר המצוות שנצטוו בני נח ולא מל ולא טבל ה"ז מקבלין אותו והוא מחסידי אומות עולם. ולמה נקרא שמו תושב לפי שמותר לנו להושיבו בינינו בארץ ישראל כמו שביארנו בהלכות ע"ז (י, ו).

ובהלכות מלכים (ח, יא):

כל המקבל שבע מצוות ונזהר לעשותן הרי זה מחסידי אומות עולם, ויש לו חלק לעולם הבא, והוא שיקבל אותן ויעשה אותן מפני שצוה בהן הקב"ה בתורה והודיענו על ידי משה רבינו שבני נח מקודם נצטוו בהן, אבל אם עשאן מפני הכרע הדעת אין זה גר תושב ואינו מחסידי אומות עולם אלא¹⁴ מחכמיהם.

מעמדו של גר תושב: כותב הרמב"ם: (הלכות ע"ז י, ב)

...מכאן אתה למד שאסור לרפאות עובדי עבודה זרה אפילו בשכר, ואם היה מתיירא מהן או שהיה חושש משום איבה מרפא בשכר אבל בחנם אסור, וגר תושב הואיל ואתה מצווה להחיותו מרפאים אותו בחנם.

בשונה מע"ז שעלינו לדאוג להתמעטותם בעולם (הציבור בצורה אקטיבית והיחיד באופן פסיבי), גר תושב אנו מצווים להחיות, ואם צריך לרפואה מצווים אנו לרפאו בחינם. לעומת זאת, אסור לרפאות ע"ז אפילו בשכר!

וכן הותר לתת לו מתנת חינם, דבר שנאסר ביחס לסתם גוי (הלכות זכיה ומתנה ג, יא):

אסור לישראל ליתן לגוי מתנת חנם, אבל נותן הוא לגר תושב, שנאמר לגר אשר בשעריך תתננה ואכלה או מכור לנכרי במכירה ולא במתנה, אבל לגר תושב בין במכירה בין בנתנה מפני שאתה מצווה להחיותו, שנאמר גר ותושב וחי עמך.

מעמדו של גר תושב שונה לגמרי משל ע"ז משום שקיבל עליו מתוקף התורה שלא לעבוד ע"ז, ואף קיבל שש מצוות נוספות שהן בסיס מוסרי לחברת בני אדם.

¹¹ גר תושב רשאי לשבת בארץ ישראל אך הוגבל מלשבת בירושלים (הלכות בית הבחירה ז, יד).

¹² זהו חסיד אומות עולם המוזכר בחז"ל.

¹³ כך בפרשני התורה וכך נראה מההלכה הבאה.

¹⁴ בגרסאות הלא מדויקות מופיע "ולא מחכמיהם". ולפרשנות מעניינת למשפט זה עיין באגרות הראי"ה א' עמ' ק'.

ב. עבד כנעני

הגדרתו: גוי שנמכר לישראל לשם עבדות, או תינוק שנולד לשפחתו הגויה של ישראל, הרי הם עבדיו והם הנקראים 'עבד כנעני'. וכותב הרמב"ם (הלכות עבדים ט, א-ב):

ישראל שבא על שפחה כנענית אע"פ שהיא שפחתו ה"ז הולד כנעני לכל דבר ונמכר ונקנה ומשתמשים בו לעולם כשאר העבדים.

אחד הקונה עבד כנעני מישראל או מן גר תושב או מן הגוי שהוא כבוש תחת ידינו או מאחד משאר האומות יש לו למכור את עצמו לישראל לעבד והרי הוא עבד כנעני לכל דבר, ...וכל אחד מאלו הרי הוא כעבד כנעני לכל דבר.

עבד כנעני חייב במצוות כאשה ישראלית ונוספו לו עוד מספר מצוות של גבר (כגון איסור גילוח פאת זקן). בנוסף, עבד כנעני שמשחרר הריחו גר צדק (עיין הלכות איסוי"ב יד, יט).

מעמדו: יש שלש מצוות הנוגעות לעבד כנעני: מצות העשה הראשונה היא לעבוד בו לעולם, כלומר, קיים איסור לשחררו (הלכות עבדים ט, ו). עם זאת יש מספר אפשרויות לעבד להשתחרר מעבדותו: 1. לקנות עצמו בכסף. 2. לקנות עצמו בשטר. 3. אם נפגע בראשי איברים (פרטי הדינים מבוארים בפרק ה' בהלכות עבדים).

אם כן, צריך לברר מדוע אסרה התורה לשחרר עבד כנעני (כידוע, **חייבים** לשחרר עבד עברי לאחר שש שנים או בשנת היובל!), ואם שחררו הינו בעייתית, מדוע פתחה התורה פתח לשחררו?! בנוסף לכך, יש להבין מדוע הותרה עבודת פרך בעבד כנעני, דבר שנאסר במצות 'לא תעשה' על עבד עברי!?

כפי שנתבאר לעיל, עבד כנעני שמשחרר הופך לגר צדק לכל דבר. בשונה מגר צדק שצריך לעבור בדיקה וביורור של רצונותיו ומניעיו, ורק ע"פ החלטה של בית דין יוכל להכנס בכלל ישראל (כפי שיתבאר לקמן), ניתנת האפשרות לכל גוי להימכר לעבדות והוא אינו צריך בדיקה, לא לפני כניסתו לעבדות ולא לפני הפיכתו לגר צדק (אבל כן צריך למול ולטבול), ואין הדבר נתון להחלטה של בית דין. על כן, ישנה אפשרות לגוי להיכנס בכלל ישראל ביתר קלות מגר צדק רגיל, וגם אלו שהמניעים שלהם להכנס בכלל ישראל אינם נכונים וטהורים יכלו להיכנס בצורה כזו¹⁵.

על פי דברים אלו, ניתן להבין מדוע נאסר לשחרר עבד כנעני, והאפשרויות מצידו להשתחרר כרוכות במאמץ של השגת כסף או שטר (דבר שיכול למנוע את הגוי מראש לנסות להיכנס דרך העבדות לכלל ישראל).

ההיתר לעבוד בו בפרך בשונה מעבד עברי, צריך להתבאר יחד עם עוד הלכות רבות הנותנות לכאורה יחס מפלה לישראל על פני הגוי, שסיבתו היא התאמת התורה למציאות. התורה יוצאת מתוך עיקרון שההלכה צריכה להיות שווה לכל נפש, ולכן לעיתים היא מתאימה את מצוותיה לחולשותיו של האדם, אך עדיין המטרה היא לאפשר לאדם לעלות עוד שלבים ולקיים את הדברים שהתורה חפצה בהם והוכנסו ב'לפנים משורת הדין'. כך לדוגמה מתבאר מהסיפור על

¹⁵ ע"פ חלק מהפירושים למשפט הידוע: 'קשים גרים לישראל כספחת', ניתן לראות שהיו חששות מגויים שמניעיהם לגיור אינם טהורים.

שמעון בן שטח¹⁶ שהחזיר אבידה לגוי אע"פ שלא חייבים להחזיר אבידה לגוי, ובכך גרם לקידוש ה'.

וכך מסכם הרמב"ם¹⁷ דברים אלו כדרכו, בסוף הלכות עבדים (סוף הלכות עבדים ט, ח):
מותר לעבוד בעבד כנעני בפרך, ואע"פ שהדין כך מדת חסידות ודרכי חכמה שיהיה אדם רחמן ורודף צדק ולא יכביד עולו על עבדו ולא יצר לו ויאכילהו וישקהו מכל מאכל ומכל משתה, חכמים הראשונים היו נותנין לעבד מכל תבשיל ותבשיל שהיו אוכלין, ומקדימין מזון הבהמות והעבדים לסעודת עצמן, הרי הוא אומר כעני עבדים אל יד אדוניהם כעני שפחה אל יד גבירתה, וכן לא יבזהו ביד ולא בדברים לעבדות מסרן הכתוב לא לבושה, ולא ירבה עליו צעקה וכעס אלא ידבר עמו בנחת וישמע טענותיו וכן מפורש בדרכי איוב הטובים שהשתבח בהן אם אמאס משפט עבדי ואמתי בריבם עמדי הלא בבטן עושני עשהו ויכוננו ברחם אחד, ואין האכזריות והעזות מצויה אלא בגויים הערלים. אבל זרעו של אברהם אבינו והם ישראל שהשפיע להם הקב"ה טובת התורה וצוה אותם בחקים ומשפטים צדיקים רחמנים הם על הכל, וכן במדותיו של הקב"ה שצונו להדמות בהם הוא אומר ורחמיו על כל מעשיו וכל המרחם מרחמין עליו שנאמר ונתן לך רחמים ורחמך והרבך.

שתי מצוות (לא תעשה) הנוספות הנוגעות לעבד כנעני, מבארות עוד יותר את היחס לעבד, ולאדם בכלל: 1. שלא להסגיר עבד שברח אל אדונו. 2. שלא להונות עבד זה הניצל אלינו. מצוות אלו מבארות ברמב"ם (הלכות עבדים ח, י-יא):

עבד שברח מחוצה לארץ לארץ אין מחזירין אותו לעבדות ועליו נאמר לא תסגיר עבד אל אדונו ואומר לרבו שיכתוב לו גט שחרור ויכתוב לו שטר חוב בדמיו עד שתשיג ידו ויתן לו, ואם לא רצה האדון לשחררו מפקיעין ב"ד שיעבדו מעליו וילך לו.
עבד זה שברח לארץ הרי הוא גר צדק והוסיף לו הכתוב אזהרה אחרת למי שמאנה אותו מפני שהוא שפל רוח יותר מן הגר וצוה עליו הכתוב שנאמר עמך ישב בקרבך באחד שעריך בטוב לו לא תוננו זו אף הונית דברים, נמצאת למד שהמאנה את הגר הזה עובר בשלשה לאוין משום ולא תונו איש את עמיתו ומשום וגר לא תונה ומשום לא תוננו וכן עובר משום ולא תלחצנו כמו שביארנו בענין הונית.

נמצא מהלכות אלו, שעל אף שחייבה התורה לעבד בעבד כנעני לעולם והתירה לעבד בו בפרך, לא התירה זאת התורה כדי שיעבדו בעבדים בפרך דוקא, אלא מתוך הכרה שלא ניתן לכפות ציווי כזה במצב בו העולם רחוק מלהיות מתוקן¹⁸, ולאחר שהעבד משתחרר באחת מן הדרכים, הקפידה התורה על נפשו החלשה אף יותר מגר צדק!!

ג. גר צדק

¹⁶ תלמוד ירושלמי פרק ב הלכה ה.

¹⁷ דבריו כאן אינם הלכה גרידא, אך הדברים מתאימים להלכה ולירוח ההלכה.

¹⁸ אפילו במצוות שנצטוו לגבי היחס לעבד עברי חטאו ישראל ונענשו על כך, ראה לדוגמה ירמיהו לד.

הגדרתו : אדם משאר אומות עולם שקיבל עליו בפני בית דין לקיים את כל מצוות התורה ומל וטבל, הוא הנקרא גר צדק ומחוייב במצוות כישראל לכל דבר. וכך כתב הרמב"ם (הלכות איסורי הביאה יב, יז):

כל הגויים כולם כשיתגיירו ויקבלו עליהן כל המצוות שבתורה והעבדים כשיתחררו הרי הן כישראל לכל דבר שנאמר 'הקהל חוקה אחת יהיה לכם' ומותרין להכנס בקהל ה' מיד, והוא שישא הגר או המשוחרר בת ישראל וישא הישראלי גיורת ומשוחררת, חוץ מד' עממין בלבד והם עמון ומואב ומצרים ואדום שהאומות האלו כשיתגייר אחד מהן הרי הוא כישראל לכל דבר אלא לענין ביאה בקהל.

יש לשאול מדוע ניתנת לגויים האפשרות להצטרף לקהל ישראל, הרי לכאורה ניתנה תורה לישראל בלבד?! עוד יש לברר האם דין כל הגויים שווה בזה לכל דבר? בהלכות מלכים באר הרמב"ם עניין זה (הלכות מלכים ח, י):

משה רבינו לא הנחיל התורה והמצוות אלא לישראל, שנאמר מורשה קהלת יעקב, **ולכל הרוצה להתגייר משאר האומות**, שנאמר ככם כגר, **אבל מי שלא רצה אין כופין אותו לקבל תורה ומצוות.**

הרי נתברר שכל התורה הונחלה לישראל והם מחוייבים בה, ואילו את הגויים כופים לקיים שבע מצוות בני נח שהם המצוות הבסיסיות לכל אדם, ואין כופים עליהם לקיים את כל התורה, אך ניתנת להם האפשרות לנחול את התורה שכן היא הונחלה לכל החפץ להתגייר ולקבלה. אמנם האפשרות להתגייר ניתנה לכל הגויים, אך לאחר שהם נכנסים בכלל ישראל, לא לכולם ניתנת האפשרות לבא בקהל (היינו להתחתן עם בנות ישראל). ישנם ארבעה עמים שמוגבלים בכך לעולם, וחלקם מותרים לבא בקהל רק לאחר כמה דורות (הלכות איסורי"ב יב, יז):

...חוץ מד' עממין בלבד והם עמון ומואב ומצרים ואדום שהאומות האלו כשיתגייר אחד מהן הרי הוא כישראל לכל דבר אלא לענין ביאה בקהל.

טעם הדבר נתבאר בפירוש בתורה (דברים כ, ד-ט):

לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם:
עד דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור ארם נהרם לקללך:
ולא אבה ה' אלהיך לשמע אל בלעם ויהפך ה' אלהיך לך את הקללה לברכה כי אהבך ה' אלהיך:
לא תדרש שלמם וטבתם כל ימך לעולם:
לא תתעב אדמי כי אחיך הוא לא תתעב מצרי כי גר היית בארצו:¹⁹
בנים אשר יולדו להם דור שלישי יבא להם בקהל ה'.

מידותיהן של בני עמון ומואב גרמו להם שלא יותר לבא בקהל ישראל עד עולם, ומידותיהן של בני אדום ומצרים גרמו לעיכוב של מספר דורות של גרים עד שייעקרו מן השורש מידותיהן הרעות.

¹⁹ מדדימה הכרת הטובה של התורה לעמים אלו יחד עם ההרחקה מהם!

מעמדו של גר הצדק:

לפני קבלתו: בזמן שהגוי חפץ לבא לכלל ישראל ועדיין לא נכנס לתהליך הגיור, מצווים בית הדין שעוסקים בגיורו להקשות עליו קצת, לפני שיקבל החלטה זו, בכדי שלא יהיה פזיז וכדי שלא יקבל החלטה ממניעים לא טהורים. כך מבואר בהלכות איסורי ביאה בפרקים העוסקים בגיור (הלכות איסורי"ב יג, יד):

...אלא סוד הדבר כך הוא, שהמצוה הנכונה כשיבא הגר או הגיורת להתגייר בודקין אחריו שמא בגלל ממון שיטול או בשביל שררה שיזכה לה או מפני הפחד בא להכנס לדת, ואם איש הוא בודקין אחריו שמא עיניו נתן באשה יהודית, ואם אשה היא בודקין שמא עיניה נתנה בבחור מבחורי ישראל. אם לא נמצא להם עילה מודיעין אותן כובד עול התורה וטורח שיש בעשייתה על עמי הארצות {נתבאר שם יד, ב} כדי שיפרוש

אם כן ניתן ללמוד מכאן לכאורה, שיש לדחות את הגויים ולנסות שלא להכניסם לכלל ישראל על מנת שיקיימו את התורה בשלמותה (שכן אחרי ששאלוהו לסיבת מניעיו, מנסים עוד לדחות בתואנה של טורח וכובד המצוות).

אלא שסיבת הדברים איננה נובעת מחוסר רצוננו לקבל גרים. אנו מקשים על הגרים מפני החשש שמא יצטרפו אלינו גויים שמניעיהם אינם טהורים, אם הם יראו שבנקל ניתן להכנס בכלל ישראל ללא התחייבות אמיתית לשמירת מצוות. והדברים נכונים בייחוד לימים בהם עם ישראל משגשג, כבימי דוד ושלמה. כך פירש הרמב"ם את סיבת הדברים (הלכות איסורי"ב יג, טו-יח):

...לפיכך לא קבלו בית דין גרים כל ימי דוד ושלמה, בימי דוד שמא מן הפחד חזרו, ובימי

שלמה שמא בשביל המלכות והטובה והגדולה שהיו בה ישראל חזרו, שכל החוזר מן הגויים בשביל דבר מהבלי עולם אינו מגירי הצדק...

ומפני זה אמרו חכמים קשים להם גרים לישראל כנגע צרעת²⁰ שרובן חוזר בשביל דבר ומטעין את ישראל, וקשה הדבר לפרוש מהם אחר שנתגיירו, צא ולמד מה אירע במדבר במעשה העגל ובקברות התאווה וכן רוב הנסיונות האספסוף היו בהן תחלה.

וכפי שגם מתברר מן ההלכות עצמן ולא רק מפירושו של הרמב"ם, אם מתעקש הגוי ומוכן לקבל עליו את עול המצוות – מקבלים אותו ואף מזהרים בית הדין מלהרבות עליו דברים שדוחים אותו (הלכות איסורי"ב יג, יד):

אם קבלו ולא פירשו וראו אותן שחזרו מאהבה מקבלים אותן, שנאמר 'ותרא כי מתאמצת היא ללכת אתה ותחדל לדבר אליה' (רות א, יח).

ונוסף על כך (הלכות איסורי"ב יד, ב):

ומודיעין אותו עיקרי הדת שהוא ייחוד השם ואיסור ע"ז, ומאריכין בדבר הזה ומודיעין אותו מקצת מצוות קלות ומקצת מצוות חמורות ואין מאריכין בדבר זה, ומודיעין אותו עון לקט שכחה ופיאה ומעשר שני, **ומודיעין אותו עונשן של מצות**. כיצד אומרים לו? הוי יודע שעד שלא באת לדת זו אם אכלת חלב אי אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אי אתה ענוש סקילה, ועכשיו אחר שתתגייר אם אכלת חלב אתה ענוש כרת, אם חללת שבת אתה ענוש

²⁰ גם לפי הפירושים האחרים למשפט זה, הבעיה אינה בגר עצמו מפני שנולד גוי.

סקילה, ואין מרבין עליו, ואין מדקדקין עליו, שמא יגרום לטרדו ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה שבתחלה אין מושכין את האדם אלא בדברי רצון ורכים, וכן הוא אומר בחבלי אדם אמשכם ואח"כ בעבותות אהבה.

נמצאנו למדים מהלכות אלו, שההרחקה הראשונה של הגוי מלהתגייר נעשית בכדי לברר את מניעיו להכנס לכלל ישראל, אך אחר שנתברר שהוא חפץ להכנס לכלל ישראל בכדי לשמור תורה ומצוות, מוזהרים בית הדין שלא לגרום לו להתרחק ולהטותו מדרך טובה לדרך רעה. בית הדין נדרשים כאן להליכה על חבל דק בין ריחוק לחיבוק.

לאחר קבלתו: מתוך ההלכות הבאות נוכל ללמוד על מעמדו של הגר לאחר שנכנס לכלל ישראל והאם מעמדו שונה ממעמדו של ישראל מרחם אימו. ישנה מצות לא תעשה²¹ למנות גר צדק להיות מלך על ישראל, ונאסר אף למנותו לכל שררה, בצבא ושלא בצבא. כך כתב זאת הרמב"ם (הלכות מלכים א, ד):

אין מעמידין מלך מקהל גרים אפילו אחר כמה דורות עד שתהיה אמו מישראל, שנאמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי אשר לא אחיך הוא, ולא למלכות בלבד, אלא לכל שררות שבישראל, לא שר צבא לא שר חמשים או שר עשרה, אפילו ממונה על אמת המים שמחלק ממנה לשדות, ואין צריך לומר דיין או נשיא שלא יהא אלא מישראל, שנאמר מקרב אחיך תשים עליך מלך, כל משימות שאתה משים לא יהו אלא מקרב אחיך.

איסור זה מוריד ממעמדו כיוון שאינו כישראל לעניין זה, ויש להבין מדוע. על אף שהדבר גזירת הכתוב, ראוי להבין. ונראה שאיסור זה נובע מחשש שהגר עלול להשתמש בתפקידו להרע ואין סומכים בבטחה על כך שהתגייר. מצד חיובו במצוות דומה גר צדק לישראל לכל דבר. הוא חייב בכל מצוה כישראל ואינו יכול לחזור בו מקבלת עול המצוות עליו, ולכן הוא גם מתחייב בעונשים כישראל. כך כתב הרמב"ם (הלכות איסורי'ב יב, יז):

כל הגויים כולם כשיתגיירו ויקבלו עליהן כל המצוות שבתורה והעבדים כששתחררו, הרי הן כישראל לכל דבר.

ולעניין חזרה מקבלת המצוות (הלכות מלכים י, ג):

בן נח שנתגייר ומל וטבל ואחר כך רצה לחזור מאחרי ה' ולהיות גר תושב בלבד כשהיה מקודם, אין שומעין לו, אלא יהיה כישראל לכל דבר או יהרג, ואם היה קטן כשהטבילוהו בית דין, יכול למחות בשעה שיגדיל ויהיה גר תושב בלבד, וכיון שלא מיחה בשעתו שוב אינו מוחה, אלא הרי הוא גר צדק.

ונשאלת השאלה: מהו היחס אל הגר כאדם? האם השתנה מאז שהתגייר? בהלכות דעות מונה הרמב"ם שתי מצוות נוספות המלמדות על חשיבות היחס הראוי לגר, מעבר להיותו אדם מישראל. הראשונה שבהם היא אהבת הגר (הלכות דעות ו, ד):

²¹ ספר המצוות לרמב"ם, לא תעשה שסב.

אהבת הגר שבה ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצות עשה, אחת מפני שהוא בכלל ריעים, ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה ואהבתם את הגר. צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת שמו שנאמר 'ואהבת את ה' אלהיך'. הקב"ה עצמו אוהב גרים שנאמר ואוהב גר.

התורה הקפידה על נפש הגר ששינה את חברתו ומעמדו, והוסיפה מצוות 'עשה' ו'לא תעשה' שעוסקות במיוחד בגרים. על אף שמצוות "ואהבת לרעך כמוך" כוללת את הגר, הוסיפה התורה מצוה מיוחדת המורה לאהוב אותו. וכך גם באיסור אונאה (הלכות מכירה יד, טו): כל המאנה את הגר בין בממון בין בדברים²² עובר בשלשה לאוין, שנאמר וגר לא תונה זה הונית דברים, ולא תלחצנו זה הונית ממון, הא למדת שכל המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין משום לא תונו איש את עמיתו, ומשום אל תונו איש את אחיו, ומשום וגר לא תונה.

ככל שנפשו של האדם חלשה יותר, כך התורה מקפידה על היחס הראוי בו יש להתייחס אליו על מנת שלא ייפגע. ועל כן הקפידה התורה על נפשו של גר שהיה עבד כנעני יותר מאשר על נפשו של גר צדק רגיל (כפי שנתבאר לעיל ביחס לעבד כנעני)²³.
מעלתו של גר צדק: מלבד האיסור למנות גר לשררה אין שום פחיתות מדרגה בגר, וגדולה מעלתו מאוד על שעזב חברת גויים שתרבותם רעה, ובא ונדבק בשכינה, ועליו אמר הנביא ישעיהו (נו, ג):
...ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו!

5. דברי הנביאים על העמים בזמן הגאולה (לעתיד לבא)

אם הדברים שהבאנו עד כה ביחס התורה אל הגויים נכונים, הרי שכך צריכים הדברים להיראות בנבואות אחרית הימים, מכיוון שנבואות אלה משרטטות את המגמה אליה אנו שואפים. ישנן כמה סוגי נבואות העוסקות באחרית הימים, חלקן עוסקות בשלב הקודם למצב המתוקן, וחלקן עוסק בתיאור המצב המתוקן. ננסה להביאן ע"פ סדר שאולי יבאר את מהלך הדברים, ויחד עם זאת יבאר את הרעיון וההקבלה לציווי התורה ולהלכות שהובאו. בצפניה (ג, ח-ט) נאמר כך:

לכן חפו לי נאם ה' ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גוים לקבצי ממלכות לשפך עליהם זעמי כל חרון אפי כי באש קנאתי תאכל כל הארץ:
כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם ה' לעבדו שכם אחד.

וישעיהו (יא, א-ו, ט-ל) מנובא:

ויצא חטר מגזע ישי ונצרך משרשיו פרה:

ונחה עליו רוח ה' רוח חכמה ובינה רוח עצה וגבורה רוח דעת ויראת ה':

והריחו ביראת ה' ולא למראה עיניו יפוט ולא למשמע אזניו יוכיח:

²² הזכרת מעשיו הראשונים היא בכלל הונאת דברים.

²³ א. לעניין מקרא ביכורים של הגר עיין במשנה ביכורים א, ד ירושלמי על משנה זו והלכות ביכורים ד, ג. ב. מומלץ לעיין באגרת הרמב"ם לר' עובדיה הגר שם פורס הרמב"ם את מעלותיו של הגר.

וְשֹׁפֵט בְּצֶדֶק דְּלִים וְהוֹכִיחַ בְּמִשׁוֹר לְעַנּוֹי אֶרֶץ וְהִכָּה אֶרֶץ בְּשַׁבָּט פִּיּוּ וּבְרוּחַ שְׁפָתָיו יָמִית
רָשָׁע:

וְהִיא צֶדֶק אֲזוֹר מִתְּנִיּוֹ וְהֶאֱמוּנָה אֲזוֹר חֲלָצִיו:

וְגַר זָאב עִם כָּבֵשׁ וְנִמְרַע עִם גְּדִי יִרְבֹּץ ...

לֹא יָרְעוּ וְלֹא יִשְׁחִיתוּ בְּכָל הַר קִדְשֵׁי כִּי מִלְאָה הָאֶרֶץ דָּעָה אֵת ה' כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים:

וְהִיא בַּיּוֹם הַהוּא שֶׁרֶשׁ יִשִּׁי אֲשֶׁר עָמַד לְנֶס עַמִּים אֱלֹהֵי גוֹיִם יִדְרֹשׁוּ וְהִיִּתָּה מְנַחְתּוֹ כְּבוֹד.

צפניה מקדים לשלב האחרון בו כל העמים יעבדו את ה', את השלב של 'שפיכת הזעם' שבו הקב"ה מעניש את הגויים על מעשיהם הרעים, אך כפי שהוא אומר מיד, מטרת הדברים היא לאפשר מצב שבו כל העמים יקראו בשם ה' ויעבדו אותו. וכן ישעיהו, שמדבר בפירוש על בן-דוד, מדבר קודם לכן על המשפט שיעשה, בו יצדיק את הצדיק וירשע את הרשע. כלומר יש מציאות של רשעים שצריכים לקבל את הדין המגיע להם. לאחר השלב הזה מגיע השלב שבו "מלאה הארץ דעה את ה'" ולכן יוכלו כל העמים לחיות בשלום, לפנות אל שליח ה' וללמוד ממנו ("אלוי גויים ידרשו").
נבואות אחרות אינן מתארות שלב של ענישה אלא רק שלב של מציאות מתוקנת (זכריה ח, כ-כג):

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת עַד אֲשֶׁר יָבֹאוּ עַמִּים וְיִשְׁבִּי עָרִים רְבוֹת:

וְהָלְכוּ יִשְׁבִּי אַחַת אֶל אַחַת לֵאמֹר גִּלְכָה הַלּוֹךְ לְחַלּוֹת אֵת פְּנֵי ה' וּלְבַקֵּשׁ אֵת ה' צְבָאוֹת

אֶלְכָה גַם אֲנִי:

וּבָאוּ עַמִּים רַבִּים וְגוֹיִם עֲצוּמִים לְבַקֵּשׁ אֵת ה' צְבָאוֹת בִּירוּשָׁלַם וּלְחַלּוֹת אֵת פְּנֵי ה':

כֹּה אָמַר ה' צְבָאוֹת בְּיָמֵים הַהֵמָּה אֲשֶׁר יִחַזְקוּ עֲשָׂרָה אֲנָשִׁים מְכַל לְשָׁנוֹת הַגּוֹיִם וְהַחֲזִיקוּ

בְּכַנֵּף אִישׁ יְהוּדִי לֵאמֹר גִּלְכָה עִמָּכֶם כִּי שָׁמַעְנוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם.

נבואה נוספת של זכריה מופיעה בפרק ב' (יד-טו):

רְנִי וְשִׁמְחִי בַת צִיּוֹן כִּי הִנְנִי בָא וְשִׁכְנִיתִי בְּתוֹכְךָ נְאֻם ה':

וְנָלוּ גוֹיִם רַבִּים אֶל ה' בַּיּוֹם הַהוּא וְהָיוּ לִי לְעַם וְשִׁכְנִיתִי בְּתוֹכְךָ וַיְדַעַתְּ כִּי ה' צְבָאוֹת שְׁלַחְנִי

אֶלֶיךָ:

ובמיכה (ד, א-ג):

וְהִיא בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים יְהִיֶּה הַר בֵּית ה' נְכוֹן בְּרֹאשׁ הַהָרִים וְנִשְׂאָה הוּא מִגְּבְעוֹת וְנִהְרָוּ עָלָיו

עַמִּים:

וְהָלְכוּ גוֹיִם רַבִּים וְאָמְרוּ לָכוּ וְנַעֲלָה אֶל הַר ה' וְאֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְיִורְנוּ מִדְּרָכָיו וְנִלְכָּה

בְּאַרְחֻתָּיו כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וּדְבַר ה' מִירוּשָׁלַם:

וְשֹׁפֵט בֵּין עַמִּים רַבִּים וְהוֹכִיחַ לְגוֹיִם עֲצוּמִים עַד רְחוֹק וְכִתְתּוּ חֲרֻבְתֵיהֶם לְאֲתִים

וְחִנִּיתֵיהֶם לְמַזְמְרוֹת לֹא יִשְׂאוּ גוֹי אֶל גוֹי חֲרָב וְלֹא יִלְמְדוּן עוֹד מִלְחָמָה:

נבואות אלו מבארות ש'בימים ההם' יבקשו הגויים להדבק בה' ובעמו כדי ללמוד מדרכיו ולילך

באורחותיו, ובנבואה השניה מופיע הביטוי "והיו לי לעם"²⁴, כלומר שהעמים יהיו לה' כעם, אך

נראה שעדיין ישראל יהיו מיוחדים, אולם דבר זה לא משום שלא ניתן להצטרף לישראל, אלא

²⁴ כגון זה נאמר בישעיהו (יט, כה): "ברוך עמי מצרנים ומעשה ידי אשור ונחלתי ישראל".

משום שגם במצב המתוקן לא יחויבו העמים לקיים את כל התורה כולה (אמנם הם ילכו אחרי ה', אך לא בהכרח ישמרו את כל התורה), ומי שיקבל עליו יהיה בכלל ישראל, כפי שיתבאר מנבואה זו (ישעיהו נ"ו, א-ז):

כֹּה אָמַר ה' שְׁמְרוּ מִשְׁפָּט וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יְשׁוּעָתִי לְבֹא וְצַדִּיקְתִּי לְהַגְלוֹת:
אֲשֶׁר־יִאֲנוּשׁ יַעֲשֶׂה וְאֵת וְכֵן אָדָם יַחְזִיק בָּהּ שְׁמֵר שִׁבְתָּ מִחֲלָלוֹ וְשֹׁמֵר יָדוֹ מֵעֲשׂוֹת כָּל רָע:
וְאֵל יֹאמֶר בֶּן הַנְּכֹר הַגְּלוּהָ אֵל ה' לֵאמֹר הַבְּדֵל יַבְדִּילֵנִי ה' מֵעַל עַמּוֹ וְאֵל יֹאמֶר הַסְּרִיס הֵן
אֲנִי עַץ יָבֵשׁ:
כִּי כֹה אָמַר ה' לְסַרְיִסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שְׁבֻתוֹתַי וּבְחָרוּ בְּאֲשֶׁר חִפְצָתִי וּמְחֻזְּקִים בְּבְרִיתִי:
וְנִתְּתִי לָהֶם בְּבֵיתִי וּבְחוֹמֹתַי יָד וְנֶשֶׁם טוֹב מִבְּנִים וּמִבְּנוֹת שֵׁם עוֹלָם אֲתֵן לוֹ אֲשֶׁר לֹא יִכָּרֵת:
וּבְנֵי הַנְּכֹר הַגְּלוּיִם עַל ה' לְשָׁרְתוֹ וּלְאַהֲבָה אֶת שֵׁם ה' לְהִיֹּת לוֹ לְעֲבָדִים כָּל שְׁמֵר שִׁבְתָּ
מִחֲלָלוֹ וּמְחֻזְּקִים בְּבְרִיתִי:
וְהַבְּיָאוֹתִים אֵל הַר קָדְשִׁי וְשִׁמְחֹתִים בְּבֵית תְּפִלָּתִי עוֹלְתֵיהֶם וְזִבְחֵיהֶם לְרָצוֹן עַל מִזְבְּחִי כִּי
בֵיתִי בֵּית תְּפִלָּה יִקְרָא לְכָל הָעַמִּים:

נבואות אלו מבארות שגם לעתיד לבוא, בזמן שהעולם עדיין אינו במצב מתוקן, ישנם סוגים שונים של פעולות של הקב"ה, חלקן של חסד חלקן של פורענות, הנותנות לכל אדם כדרכיו וכפרי מעלליו²⁵. עד כה ראינו שהיחס לכל אדם ניתן רק על פי מעשיו ומחשבותיו. הקב"ה עושה פעולות פורענות כדי להיפרע מהרשעים, ולאחר מכן מגיע השלב בו כולם יעבדו את ה' וילכו באורחותיו.

6. סיכום

ראשית, מפסוקי התנ"ך ומההלכות למדנו שיש פנייה של בורא עולם לכלל בני האדם, וכל אחד מבני האדם חייב לשמור לפחות על המסגרת הבסיסית של שבע מצוות בני נח, וראוי לו לקיים את שאר המצוות, בתנאי שלא ימציא מסגרות חדשות לחובותיו מלבד אלו שקבע הבורא. כך גם למדנו שמעמדו של האדם שנברא בצלם א-להים נקבע על פי השקפותיו ומעשיו, שנתנו לבחירה שלו עצמו. על כן, אין לכבד את האדם באשר הוא אדם במקרה שהשחית את הצלם שלו, ומי שלא שומר את חובותיו הבסיסיות אין זכות לחייו שניתנו לו מאת בורא עולם שציוה להתייחס לאדם ע"פ עקרונות אלו, וכל אדם שמקבל על עצמו לשמור ולקיים את התורה שמביאה את האדם והחברה לשלמותם, אנו מחוייבים לתת לו יחס יותר טוב מאשר לאלו שלא קיבלו עליהם דבר זה.

²⁵ ע"פ ירמיהו יז, לב, יט.